

სისხლის აღების ინსტიტუტის რელიგიურ-სამართლებრივი ასპექტები

გიორგი დავითაშვილი

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაკულტეტის სახელმწიფო და სამართლის ისტორიის კათედრის დოცენტი.

ანოტაცია

სისხლის აღების ინსტიტუტი უძველეს პერიოდში წარმოიშვა და დამახასიათებელი იყო მრავალი ხალხისათვის საზოგადოებრივი განვითარების ადრეულ ეტაპზე. სისხლის აღება თავისი არსით ვალდებულებაა და წმინდა სამართლებრივი ინსტიტუტია. მას რელიგიური საფუძველი აქვს და ეყრდნობა წარმოდგენებს და რწმენას მიცვალებულთა სამყაროს შესახებ. კავკასიელ მთიელთა რწმენით, მიცვალებულის სული აგრძელებს იმქვეყნიურ ცხოვრებას და საკმაოდ მომთხოვნია ცოცხლად დარჩენილი მოგვარეებისადმი. მას ესაჭიროება საჭმელი, სასმელი, ტანსაცმელი, თამბაქო და სხვა. ცოცხლები ვალდებულნი არიან მიცვალებულს აუსრულონ ყველაფერი, რასაც ის ითხოვს, წინააღმდეგ შემთხვევაში მიცვალებულის სული ბოროტდება და თავის ნათესავებს ყოველგვარ უბედურებას და ავადმყოფობას მოუვლენს. სულები ბოროტებიან, განსაკუთრებით კი მაშინ, როდესაც ეს მოკლულის სულია და მისი ცოცხლად დარჩენილი ნათესავები სისხლს არ აიღებენ, ე.ი. არ მოკლავენ მკვლელს. ფაქტიურად მკვლელის მოკვლა მოკლულის სულის მოთხოვნილების დაკმაყოფილებაა და ამდენად ვალდებულებაა სწორედ მოკლულის სულის მიმართ, რომელიც მოითხოვს საკუთარი ნათესავებისაგან მკვლელის ან მისი ნათესავის მოკვლას. თუ სული არ დაკმაყოფილდება, მაშინ თავის ახლობლებს მოუვლენს სიკვდილიანობას, ავადმყოფობას და ყოველგვარ უბედურებებს. სისხლის აღების ვალდებულება დაფუძნებულია ადამიანთა წარმოდგენაზე იმის შესახებ, რომ მიცვალებულის სულს აქვს უნარი გავლენა მოახდინოს თავისი ნათესავების ბედ-იღბალზე. მიცვალებულთა სულების სწორედ ეს უნარი წარმოადგენს ვალდებულების შესრულების უზრუნველყოფ ფაქტორს.

საკვანძო სიტყვები: ჩვეულებითი სამართალი, სისხლის აღება, შურისძიება, კომპოზიციათა სისტემა, მიცვალებულის კულტი, „მიცვალებულისადმი შეწირვა“.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ შურისძიების ინსტიტუტი საზოგადოებრივი განვითარების უძველეს სტადიაზე იღებს სათავეს და ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს. ივ. ჯავახიშვილის მითითებით, გვაროვნული წყობილების დროს ერთადერთ სამართლად საგვარეულო შურისძიება უნდა ყოფილიყო. [1;221]. გვარი მისი წევრის სიცოცხლის, ჯანმრთელობის, პატივისა და ღირსების, გვარის საკუთრების ხელყოფისას შურისძიებას მიმართავდა. გვაროვნული სოლიდარობის პრინციპი საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში ვლინდება, უპირველეს ყოვლისა კი გვარის ინტერესის დანაშაულებრივი ხელყოფისას. ქართულ ჩვეულებით სამართალში შურისძიების სხვადასხვა ფორმას ვხვდებით. ესენია: შურისძიება მკვლელობისათვის - იგივე სისხლის აღება, შურისძიება დაჭრა-დასახიჩრებისათვის, რაც სამაგიერო დაჭრა-დასახიჩრებაში გამოიხატება, ასევე ქონებრივი შურისძიება.

საზოგადოებრივი განვითარების გარკვეულ ეტაპზე შურისძიების პარალელურად ჩნდება კომპოზიციათა სისტემა, ანუ როგორც მას ქართული სამართლის ძეგლები

იხსენიებენ - „სისხლის დაურევების” სისტემა. კომპოზიციათა სისტემის გაჩენა, ცხადია მეყსეულად არ იწვევს შურისძიების ინსტიტუტის გაქრობას. სახელმწიფოს წარმოქმნის შემდეგაც კი შურისძიების ინსტიტუტი აგრძელებს მოქმედებას. შურისძიების და კომპოზიციათა სისტემის პარალელურად არსებობის პერიოდი საკმაოდ ხანგრძლივია. საქართველოს მთიანეთის სინამდვილეში ჩვეულებითი სამართლის მასალების შესაბამისად, სწორედ ამ პერიოდთან გვაქვს საქმე.

კომპოზიციათა სისტემის მიერ შურისძიების ინსტიტუტის სრული განდევნა თანდათანობით ხდება. საქართველოში შურისძიება ჯერ იზღუდება სახელმწიფო ხელისუფლების მიერ (მაგ. გიორგი ბრწყინვალის სამართლით), შემდეგ კი იკრძალება, რაც კარგად ჩანს ვახტანგის სამართლის წიგნიდან (მუხლი 24). ეტყობა, XVIII საუკუნის დასაწყისში შურისძიებას, თვითგასწორებას, ჯერ კიდევ აქვს ადგილი საქართველოში და კანონმდებელი მეფე გარკვეულ ღონისძიებებს სახავს შურისძიების თავიდან ასაცილებლად. საქართველოს მთიანეთში, განსაკუთრებით კი ხევსურეთსა და სვანეთში, შურისძიების ინსტიტუტის არსებობას XX საუკუნეშიც ვხვდებით, თუმცა მისი მოქმედების ინტენსივობა, ცხადია აშკარად შემცირების ტენდენციას იჩენს.

როდესაც ჩვენ ვსაუბრობთ შურისძიებით მკვლელობის შესახებ ქართულ ჩვეულებით სამართალში, მხედველობაში გვაქვს სისხლის აღების ინსტიტუტი. ზოგადად, შურისძიებით მკვლელობა შესაძლოა ყველაზე უფრო ცივილიზებულ და მაღალგანვითარებულ საზოგადოებაში მოხდეს და ხდება კიდევ. ეს პიროვნების მხრიდან წმინდა ემოციური აქტია. კონკრეტულ სიტუაციაში იგი შესაძლოა თვითონ გაუსწორდეს მისი ახლობლის მკვლელს, მისი ქონების ხელმყოფს, მისი ან მისი ახლობლისათვის შეურაცხყოფის მიმყენებელს და სხვა. თუმცა შესაძლოა თავი აარიდოს შურისძიებას, თუნდაც ვერ გაბედოს იგი დიდი სურვილის მიუხედავად. ე.ი. თვით პიროვნების ფსიქიკურ განწყობაზეა დამოკიდებული მის მიერ შურისძიების აქტის განხორციელება. რაც შეეხება სისხლის აღებას, რომელიც უძველესი დროიდან იღებს სათავეს, ყველა ხალხის ისტორიისა და სამართლებრივი კულტურის განუყოფელი ნაწილია და კავკასიის მთიანეთში საკმაოდ დიდხანს შემორჩა, იგი თავისი არსით მკვეთრად გამოხატულ ვალდებულებას წარმოადგენს და წმინდა სამართლებრივი ინსტიტუტია. გვარმა, რომელსაც წარმომადგენელი მოუკლეს, აუცილებლად სისხლი უნდა აიღოს, ან ისეთი რამ მოიმოქმედოს, რომელსაც ხალხის თვალში იგივე მნიშვნელობა ექნება, რაც ნატურალურ სისხლის აღებას აქვს. როგორც აღვნიშნეთ, სისხლის აღების ინსტიტუტი ყველა ხალხისათვის იყო ცნობილი. ისევე როგორც სხვა ჩვეულებით-სამართლებრივ ინსტიტუტებს, მასაც სარწმუნოებრივი საფუძველი ჰქონდა. სისხლის აღების ინსტიტუტი მიცვალებულის კულტთანაა დაკავშირებული. მიცვალებულის კულტს კი ცენტრალური ადგილი უკავია მრავალი ხალხის რელიგიურ წარმოდგენებში, მათ შორის კავკასიელ მთიელთა წარმართულ სარწმუნოებაში. საერთოდ, რელიგიური წარმოდგენები (განსაკუთრებით მიცვალებულთა სამყაროზე) უდიდეს გავლენას ახდენდა ადამიანთა ყოფაზე, მათი ქცევის წესებზე, ადამიანთა მართლშეგნებისა და ჩვეულებითი სამართლის ნორმების ჩამოყალიბებაზე. ეს განსაკუთრებით კარგად ჩანს კავკასიელ მთიელთა ჩვეულებით სამართალთან დაკავშირებით. მათი რწმენა-წარმოდგენით, საიქიო ცხოვრება მჭიდროდაა დაკავშირებული სააქაოსთან და უდიდეს ზეგავლენას ახდენს მასზე. ხალხის რწმენით, მიცვალებულის სული გარკვეულწილად აგრძელებს ხორციელ ცხოვრებას, საიქიოში მას ესაჭიროება საგზალი, წყალი, ცეცხლი, თამბაქო, ტანსაცმელი და სხვა. ხალხის კეთილდღეობა, ბედნიერება თუ უბედურება მიცვალებულთა სულების განწყობაზეა დამოკიდებული. ყოველი ოჯახი ცდილობს დააკმაყოფილოს

თავისი მიცვალებულის სული, მშვიდად ამყოფოს იგი. ამისათვის აუცილებელია სხვადასხვა წესების შესრულება მიცვალებულთა მიმართ, რაც არსებით მატერიალურ დანახარჯებთანაა დაკავშირებული. საკუთარი მიცვალებულის სულის მომსახურებას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია კავკასიელი, მათ შორის ქართველი მთიელების ყოფაში. თუ ამ წესების შესრულებას არ ექნება ადგილი, ან არასრულყოფილად შესრულდება, ეს, ხალხის შეხედულებით, სულს გაანაწყენებს და იგი სხვადასხვა სახის პრობლემას შეუქმნის სააქაოდ დარჩენილ მის ნათესაობას. სანიმუშოდ მოვიყვანთ ხევსურთა შეხედულებებს საიქიო ცხოვრებაზე: ხევსურეთში გარდაცვლილს დაბანდნენ, ახალ ტანსაცმელს აცმევდნენ, თუ ვაჟი იყო გულზე აბჯარსაც დაუწყობდნენ. მიცვალებულთან დააყენებდნენ ცხენს, რომელსაც დასაფლავებამდე უკურთხებდნენ, შეკაზმავდნენ, ძუა-ფაფარს დაუწნავდნენ, ხურჯინს გადაკიდებდნენ, ხურჯინში პურებს ჩაუწყობდნენ. მიცვალებულის ცოლი ან დედა ცხენს მათრახს დაარტყამდა სამჯერ და იტყოდა: „შენიმც სახმარი ას, შენამც გემსახურების, სწორებსამც ნუ ჩამორჩები“-ო. ყოველივე ამას მიცვალებულს იმქვეყნიური ცხოვრებისათვის უმზადებდნენ. დასაფლავების შემდეგ მას „წყალთ დაულოცვიდნენ“ - ჭირისუფალი ამოარჩევდა სადმე წყაროს, უფრო გზის პირას, სადაც მეტი მგზავრი დადიოდა. იქ წყაროზე ქვის კოშკს ააშენებდა და კოშკის თავზე თეთრ ბროლებს დააწყობდა. როცა წყარო მზად იქნებოდა, არაყს გამოხდიდნენ, გამოაცხობდნენ ქაღებს, კვერებს. ხუცესი წყალს დალოცავდა, აქვე ხალხი მივიდოდა, არაყს დალევდა და ქადა-პურებს შეჭამდა, გამვლელ-გამომვლელი ხალხი წყაროსთან ისვენებდა, წყალს დალევდა და მიცვალებულს შენდობას ეტყოდა. ხალხის წარმოდგენით ამის გარეშე მიცვალებული საიქიოს უწყლოდ დარჩებოდა. ჭირისუფალთა მიერ გასაღები საკმაოდ დიდი ხარჯები, მრავალრიცხოვანი სუფრის გაშლა მიცვალებულის სულის მოსახსენიებლად აუცილებელი იყო იმისათვის, რომ მიცვალებულს საიქიოს რაიმე არ მოჰკლებოდა. საიქიოში, რომელსაც ხევსურები „სულეთ“-ს უწოდებენ, სულ მხიარულებათა, სილაღა (თუ რა თქმა უნდა, სული სამოთხეში მოხვდა და არა ჯოჯოხეთში ან კუპრის ალში). დილა-საღამოობით მინდორში გადიან და ღვინის მართავენ, არის სიმღერები, უკრავენ ფანდურს და სხვა. „სულეთში“ ძალზე უყვართ მხიარულება, მით უმეტეს მაშინ, თუ „სამზეოს“ ხალხი მხიარულობს. მათ არ უყვართ არც ტირილი, არც გლოვა სამზეოს მყოფი პატრონებისა. სამოთხეში მყოფი სულები დილა-საღამოს ერთად იკრიბებიან, ერთად თამაშობენ, ცეკვავენ, მღერავენ, ცხენებს აჯიბრებენ, რის შემდეგ გაშლილ სუფრაზე სხდებიან [2; 10-12; 20-24; 59-60].

ამ ხევსურულ მასალებში ნათლად ჩანს, რომ ხალხის წარმოდგენით მიცვალებული საიქიოში ისევე ცხოვრობს, როგორც სააქაოში, ისეთივე ვნებებით, მისწრაფებებით. მიცვალებულთა კეთილდღეობა საიქიოს კი იმაზეა დამოკიდებული, თუ როგორ აკმაყოფილებენ მათ სააქაოს დარჩენილი ნათესავები. მიცვალებულთა სულების მიმართ ცოცხლად დარჩენილ ნათესავთა მიერ მთელი რიგი ვალდებულებების შესრულება განაპირობებდა სწორედ მიცვალებულთა გუნება-განწყობას საიქიოს და მათ დამოკიდებულებას თავიანთი ნათესავებისადმი. ხევსურულ მასალებში ჩანს თუ რა ზეგავლენას ახდენდა მიცვალებულთა სამყარო ამქვეყნიურ ცხოვრებაზე. ხევსურთა რწმენით, საიქიოს ყველაფერს ადრე გაიგებენ, თუ სამზეოს ვის რა მოელის. პირველად „სულეთში“ გაარჩევენ სამზეოს ბედ-იღბალს - სამზეოს საიქიოს განაჩენის თანახმად მოხდება ყველაფერი. იქ იციან ვინ როდის მოკვდება, ან ვის რა ბედი აქვს ცოლ-ქმრობაში, ვაჟი ვის შეეძინება ან ქალი, აგრეთვე სამზეოს თუ მტრები არიან შესარიგებელი, ძალიან ბევრიც რომ ეცადნენ „რჯულის კაცები“, ვერ შეარიგებენ, სანამ საიქიოს არ გადაწყვეტენ მათ შერიგებას. აგრეთვე თუ ვინმემ სამზეოს კაცი მოკლა,

ამასაც საიქიოს გადაწყვეტენ. მოსისხლე მტრები ჯერ საიქიოში უნდა შეარიგონ. სანამ სულეთს არ დასხდებიან „რჯულის კაცები” და არ გაარჩევენ მათ საქმეს, მანამდე სამზეოს მოსისხლეები ვერ შერიგდებიან. მათი შერიგება არ მოხდება, სანამ სულეთიდან ხელს არ მოუმართავენ. როდესაც სამზეოში მოხდება მკვლელობა, როგორც აქ გადაემტერებიან ერთმანეთს გვარები, ისევე სულეთშიც, იქაც „აირევიან”. რაც სამზეოს მოხდება გაჭირვება თუ დალხინება, ქორწილი თუ სხვა, მიცვალებულებიც მონაწილეობას იღებენ [2;61]. მიცვალებულის სული ცოცხლად დარჩენილებს საიქიოდან აფრთხილებდა მოსალოდნელი საფრთხის შესახებ, ამცნობდა ავადმყოფობის მიზეზს, მოითხოვდა მათგან ლუდს და ტაბლას. თუ მიცვალებული რაიმე ჭრილობისაგან იყო მკვდარი, საიქიოდან ითხოვდა „სახვიელს” (შესახვევს) და წყლულის საპოხს. ამ შემთხვევაში ჩვრებს, კარაქს შენდობას ეტყოდნენ [2;40].

როგორც ვხედავთ, მიცვალებულთა სამყაროს გავლენა ამქვეყნიურ სამყაროზე მართლაც დიდია, იმდენად დიდი, რომ მიცვალებულთა სულები წინასწარ ატყობინებენ ნათესავებს მოსალოდნელი უბედურების შესახებ, ცოცხლად დარჩენილთა ბედ-იღბალის განმსაზღვრელნიც კი არიან. სააქაოს არსებული მტრობა ასახვას პოულობს საიქიოშიც. მკვლელობის გამო გვარები საიქიოსაც გადაემტერებიან, იგივე გვარების მიცვალებულთა სულები საიქიოშიც მტრობენ ერთმანეთს.

ასეთი რწმენა-შეხედულებები დამახასიათებელია არა მარტო ხევსურებისათვის, არამედ კავკასიის სხვა მთიელებისათვისაც. მ. კოვალევსკი აღნიშნავს, რომ კავკასიელ მთიელთა რწმენით, მიცვალებულთა სული საიქიოში აგრძელებს მიწიერ ცხოვრებას და საკმაოდ მომთხოვნია სააქაოს დარჩენილ მოგვარეთა მიმართ. იგი საჭიროებს საჭმელ-სასმელს, ტანსაცმელს და სხვა. ცოცხლები ვალდებულნი არიან მიცვალებულს მართვან და გაუკეთონ ყველაფერი, რასაც ისინი ითხოვენ, რათა სულები მათი მტრები არ გახდნენ [3;33].

ამ ვალდებულებათა შესრულების შემთხვევაში სული თავისი ნათესაობის მფარველი ხდება, ზრუნავს მათზე. ოსები, ჩერქეზები, სვანები, ფშავლები, თუშები და სხვანი დარწმუნებულნი არიან, რომ წინაპართა სულები იცავენ მათ ყოველგვარი უბედურებისა და საშიშროებისაგან, მაგრამ როგორც კი შთამომავლები ზუსტად აღარ შეასრულებენ იმ ვალდებულებებს, რომლებიც მათ მიცვალებულთა სულების მიმართ აქვთ, წინაპართა სულები ბოროტდებიან, შურისმაძიებელნი ხდებიან და უვლენენ თავიანთ შთამომავლებს ავადმყოფობას, მრავალგვარ უბედურებას, უიღბლობას საქმეებში და სხვა. [4;90] განსაკუთრებით ბოროტდებიან სულები, თუ ცოცხლად დარჩენილი ნათესავები მათ გამო შურს არ იძიებენ. ისინი მათი მკვლელების მოკვლას ითხოვენ თავიანთი ნათესავებისაგან, წინააღმდეგ შემთხვევაში კი საშინელი უბედურების მოვლენით ემუქრებიან მათ. აქედან გამომდინარე, სისხლის აღება ვალდებულებაა, რომლის საფუძველი მიცვალებულთა სამყაროს შესახებ შეხედულებებიდან გამომდინარეობს და მიცვალებულის კულტს ეფუძნება. საკმაოდ სრულყოფილად წარმოაჩენს სისხლის აღების სარწმუნოებრივ საფუძველებს გამოჩენილი ქართველი რუსთველოლოგი ვიქტორ ნოზაძე. იგი აღნიშნავს: „ხალხური” ჩვეულებრივი შეხედულებით, რომელიც მთელ მსოფლიოში იყო გავრცელებული და საქართველოშიც, სადაც ამისი გადმონაშთი უკანსკნელ ხანამდე იყო შერჩენილი კავკასიელ ხალხთა შორის, მოკლულის სული მოსვენებას მოკლებულია, დახეტიალობს, დამრწის და თავისი ნათესავებისაგან თუ სოფლებებისაგან სამაგიერო სისხლის აღებას მოითხოვს. თუ მოკლულის ნათესავებმა, გვარმა ან თემმა შური არ იძია, მაშინ მოკლულის სული თვითონ გადაიქცევა შურისძიების სულად და მისი რისხვა თემს დაატყდება და თაობათა მანძილზე საშინლად იმოქმედებსო. ამიტომ სულის სურვილის

აღსრულება წმინდა ქმედება იყო. მკვლეელი უნდა მოკვდეს, ან მისი ნათესავი უნდა მოიკლას, ან მისი მოგვარე, ან მისი თემის რომელიმე წევრი. მხოლოდ ამ შემთხვევაში მოისვენებს მოკლულის სული. [10; 220-221] ამრიგად, მკვლელის მოკვლა, სისხლის აღება, მოკლულის სულის მოთხოვნილების დაკმაყოფილებაა და ვალდებულებას წარმოადგენს სწორედ მოკლულის წინაშე, რომელიც თავისი ნათესავებისაგან მკვლელის ან მისი ნათესავის სისხლს მოითხოვს. თუ იგი არ დაკმაყოფილდება, მაშინ სიკვდილიანობას, ავადმყოფობას და სხვა უბედურებას მოუვლენს მის ნათესაობას. სისხლის აუღებლობის შემთხვევაში ასეთი საშინელი საფრთხის (ერთგვარი რელიგიური სანქციის) როგორც სრულიად რეალურის წარმოსახვის გამო, სისხლის აღება მთიელთა წარმოდგენაში ვალდებულებად აღიქმება.

ასე რომ, კავკასიელ მთიელთა შეხედულებით, საზოგადოების წევრებს (კონკრეტული სულის მოგვარეებს, შთამომავლებს) მიცვალებულთა სულებთან ვალდებულებითი ურთიერთობების მთელი ჯაჭვი აკავშირებთ. მიცვალებულთა სულები მათი სააქაოს დარჩენილი ნათესავებისაგან მოითხოვენ გარკვეული მოქმედებების, ვალდებულებების შესრულებას, მათ შორის მათი მკვლელის მოკვლას, ხოლო საზოგადოების წევრები ვალდებულნი არიან ეს წარმოსახვითი მოთხოვნები შეასრულონ. აღნიშნული ურთიერთობის საფუძველი რელიგიურ-სარწმუნოებრივია. ამ ვალდებულებების, მათ შორის სისხლის აღების ვალდებულების არსებობა ეფუძნება ხალხის წარმოდგენას იმის თაობაზე, რომ მიცვალებულის სულს აქვს უნარი გავლენა მოახდინოს მისი ნათესავების ბედ-იღბალზე, შეცვალოს მათი ბედისწერა. სწორედ მიცვალებულთა სულების ეს შესაძლებლობა, ეს ძალა არის აღნიშნული ვალდებულებების შესრულების უზრუნველმყოფი. ე.ი. ხალხის რწმენით, მიცვალებულთა სულების მიმართ არსებული ვალდებულებების შეუსრულებლობა ამ სულებისაგან იწვევს ზემოქმედებას (ხალხის ცნობიერებაში არსებული ეს შესაძლებელი ზემოქმედება ალბათ უფრო ძლიერია, ვიდრე სახელმწიფოს იძულებითი ზემოქმედების შიში სამართლის ნორმის შესაძლო დარღვევისათვის). აღნიშნული ვალდებულებების განუხრელად შესრულების შემთხვევაში კი მიცვალებულთა სულები პირიქით, კეთილგანწყობილნი არიან ცოცხლად დარჩენილი ნათესავების მიმართ, მფარველობენ და იცავენ მათ.

სისხლის აღება რომ რელიგიური ხასიათის ვალდებულებას წარმოადგენს თუნდაც იმაშიც ჩანს, რომ ვინც სისხლი აიღო, მიდის მოკლულის საფლაგზე, რათა ახაროს მას: „ახლა შეგიძლია დამშვიდდე, - მე შური ვიძიე შენი მკვლელობისათვის” [4;9]. ასე ხშირად სვანეთშიც ხდებოდა, როცა ისისხლებდნენ, მივიდოდნენ მოკლულის საფლაგზე, ჯოხს ჩაარჭობდნენ და ჩასძახებდნენ: „გისისხლო” [5;134].

მკვლელობა მთელი გვარის უდიდესი შეურაცხყოფაა, როგორც ცოცხლად დარჩენილების, ასევე მოცემული გვარის მიცვალებულთა სულების. ამიტომ მკვლელის და მოკლულის გვარები სააქაოშიც მტრობენ ერთმანეთს და საიქიოშიც. ასეთ შეურაცხყოფაზე პასუხი შეიძლება იყოს მხოლოდ სისხლის აღება. სისხლის აუღებლობა კი უდიდეს სირცხვილად ითვლება. კავკასიელ მთიელებში მოკლულის გვარი, მანამ, სანამ შურს არ იძიებს, უაღრესად დამცირებულია. მაგალითად, სვანეთში მოკლულის მოგვარეები სანამ სისხლს არ აიღებენ, მანამ ვინმესთან ხმამაღლა დალაპარაკებასაც კი ძალიან ერიდებიან, რადგან თუ ვინმესთან წალაპარაკება მოუხდა, მაშინვე ეტყვიან: „შე სისხლის აუღებლის შვილოო”. სისხლის აღების შემდეგ მოკლულის მთელი გვარეულობა თავს იყრის და დიდ ზეიმს იხდის, სისხლის ამღები დიდ პატივისცემას იხვეჭს ხალხში და ამის შემდეგ ყველას ამაყად შეუძლია ხალხში გამოსვლა, ხმამაღლა დალაპარაკი და სხვა [5; 134-135]. სისხლის ამღები გვარის შეურაცხმყოფელსაც პასუხობს

და მოკლულის სულის მიმართაც პირნათელია. მკვლელობის აღქმა გვარის უდიდეს შეურაცხყოფად და სისხლის აუღებლობისა - დიდ სირცხვილად, თემურ საზოგადოებაში სისხლის აღებას ვალდებულების სახეს ანიჭებს.

კავკასიელ, მათ შორის ქართველ მთიელებში (ძირითადად ეს აღმოსავლეთ საქართველოს ეხება) სისხლის აღების ინსტიტუტი მიცვალებულისადმი შეწირვასთან არის დაკავშირებული. „შეწირვა“ აუცილებელი იყო მოკლულის შურისძიებით აღტკინებული სულის სავსებით დასაკმაყოფილებლად, დასაშოშმინებლად. კავკასიელ მთიელთა რწმენით, სისხლის ამღები თუ ნათესავის მკვლელს თავის მიცვალებულ ნათესავს „შესწირავდა“, ამით მის მიერ მოკლულს, ე.ი. ნათესავის მკვლელს, ამ ნათესავის მონა-მოსამსახურედ აქცევდა საიქიოში, რომელსაც სხვადასხვაგვარი სამსახური უნდა გაეწია მისთვის. ამით საბოლოოდ დააკმაყოფილებდა მიცვალებულის სულს. ეს გახლდათ „მიცვალებულისადმი შეწირვის“ არსი კავკასიელ მთიელებში. მისი საფუძველი კი ისევ საიქიო ცხოვრების წარმოდგენებში უნდა ვეძიოთ. ამ წარმოდგენით სრულიად შესაძლებელია, რომ ერთი მიცვალებული საიქიოში მეორეს მოემსახუროს, უზიდოს წყალი, დაუკეროს ფეხსაცმელი და გაუკეთოს მრავალი სხვა რამ. მკვლელის მიცვალებულისადმი (მის მიერ მოკლულისადმი) „შეწირვისათვის“ კი საჭირო იყო განსაზღვრული რიტუალური მოქმედებების ჩატარება სათანადო ფრაზების წარმოთქმით. მაგალითად, ქისტებში მკვლელი მის მიერ მოკლულისადმი „შესაწირად“ ამ უკანასკნელის საფლავზე უნდა დაეკლათ, რის შემდეგაც იგი საიქიოში მის მონა-მორჩილად გადაიქცეოდა. თუმცა ის, ვისაც საფლავზე კლავენ, თუ არ შედრკებოდა, მკვდრისადმი „შეწირულად“ არ ითვლებოდა და იგი რომც მომკვდარიყო, ასეთ შემთხვევაში მიცვალებულს სრულად ვერ დააკმაყოფილებდა [6; 106-107] (ამ რიტუალს შეასანიშნავად აღწერს ვაჟა-ფშაველა თავის „სტუმარ-მასპინძელში“).

აღსანიშნავია, რომ მოკლულის ნათესაობა შეიძლება დაეკმაყოფილებინა ისეთ მოქმედებას, რომელიც მკვლელის მოკვლასთან არ იყო დაკავშირებული, მაგრამ ხალხის წარმოდგენით იგივე მნიშვნელობა ჰქონდა, რაც სრულფასოვან სისხლის აღებას. იგივე ქისტებში (კერძოდ კი პანკისის ხეობაში მცხოვრებ ქისტებში) ფიქსირდება მოკლულის საფლავზე მკვლელის „შეწირვა“. იგი მოკლულის ოჯახის მიერ მკვლელის პატიების რიტუალის ერთ-ერთი აუცილებელი კომპონენტია. ამ შემთხვევაში მკვლელის საფლავზე დაკვლა აღარ ხდება, თუმცა „შეწირვა“ მაინც ხორციელდება. როდესაც არსებობს პატიების საფუძველი (ძირითადად გაუფრთხილებელი, უნებლიე მკვლელობის დროს), მკვლელს მიცვალებულივით თეთრ სუდარაში გახვეულს წაიყვანენ და დააწვენენ საფლავზე, სადაც იგი ყველას გასაგონად თანხმდება შეეწიროს მოკლულს და გახდეს საიქიოში მისი მოსამსახურე. თუ მოკლულის ოჯახი დათანხმდა პატიებაზე, მაშინ მისი ახლო ნათესავი მივა მკვლელთან და საფლავიდან წამოაყენებს მას. [7; 40]. როგორც ჩანს. მკვლელის საფლავზე დაკვლა დროთა განმავლობაში ტრანსფორმირდება, თანდათანობით სიმბოლურ ხასიათს იღებს და მკვლელის სიცოცხლის ხელყოფასთან აღარაა დაკავშირებული, თანაც იგი მკვლელის ახლობლების ინიციატივით მოკლულის ოჯახთან შერიგების მიზნით სრულდება. ამ შემთხვევაში მკვლელის სიმბოლური „შეწირვა“ სრულიად აკმაყოფილებს მოკლულის ოჯახს და ამიტომ თანხმდება იგი ამ რიტუალის შესრულების შემდეგ მკვლელთან შერიგებას. სისხლის აღების მიზანი ხომ მიცვალებულისადმი მისი მკვლელის შეწირვაა, მიცვალებულის სულს მხოლოდ ეს ფაქტორი აკმაყოფილებს. მოცემულ შემთხვევაში მკვლელი ყველას გასაგონად თანხმდება საფლავზე დაწოლილი, მიცვალებულის მსგავსად თეთრ სუდარაში გახვეული, რომ საიქიოში მოკლულის მოსამსახურე გახდება. ასეთი თანხმობა გადამწყვეტი მნიშვნელობისაა და მკვლელი ნებაყოფლობით

აკეთებს ამას სათანადო რიტუალის შესრულებით. ეს მოცემულ შემთხვევაში საკმარისადაა მიჩნეული მოკლულის ოჯახის მიერ, რადგან სისხლის აღების ძირითადი მიზანი შესრულებულია და იგი აღარ უნდა უფრთხოდეს მოკლულის სულის გამძვინვარებას. ასეთი უსისხლო, სიმბოლური “შეწირვა” მაჩვენებელი უნდა იყოს სისხლის აღების ინსტიტუტის შესუსტებისა. თუმცა აღსანიშნავია, რომ მას მხოლოდ განზრახვის გარეშე ჩადენილი მკვლელობის დროს აქვს ადგილი. განზრახ მკვლელობისას შერიგების, პატიების აღბათობა უკიდურესად მცირეა და აქედან გამომდინარე სიმბოლურ შეწირვასაც არ ექნებოდა ადგილი. ამ დროს სრულფასოვანი სისხლის აღება უფროა მოსალოდნელი. იგივე მნიშვნელობა აქვს ოსეთში ე.წ. თვითშეწირვის რიტუალს (კიფელდისინ): სამგლოვიარო ტანსაცმელში გამოწყობილი მკვლეელი მიდის მოკლულის საფლავზე და ნებაყოფლობით ეწირება მას. ამის სანაცვლოდ კი მოკლულის ჭირისუფალნი პატიობენ მას. [4; 10].

ქართველი მთიელები მოკლულის საფლავზე მკვლელის დაკვლას არ იცნობდნენ, თუმცა სისხლის აღებასთან დაკავშირებული “მიცვალებულისადმი შეწირვა” მათთვისაც იყო ცნობილი. მაგალითად, ბესარიონ გაბუური გვამცნობს “მიცვალებულისადმი შეწირვის” ჩვეულების თაობაზე ხევსურეთში. მისი თქმით, სისხლის აღებისას ხევსური მოკლულს ყურს ჭრიდა და ამით თავის მიცვალებულს შესწირავდა. ყურის მოჭრის შემდეგ მკვლეელი (ამ შემთხვევაში მიცვალებულისადმი შემწირავი) წარმოთქვამს შეწირვის გამომხატველ სიტყვებს: “უნცროსიც ხარავ ჩემის ძმისაო, წყალსამც უზიდავა, ტაბლასაც უმზადებავ, ჯღანთამც უზანდავა, უნცროსადაც ყვიხარავ”. [8; 178-179]. როგორც ჩანს, მიცვალებულისადმი “შეწირვის” არსი ხევსურეთში იგივეა, რაც ქისტებში. აქ ყურადღებას იპყრობს შესაწირავისათვის ყურის მოჭრა. ეს სიმბოლური გამოხატულება უნდა იყოს იმისა, რომ ის, ვისაც ყურს სჭრიან “ყურმოჭრილი” მონა-მოსამსახურე ხდება საიქიოში მის მიერ მოკლულისა, ე.ი. იმისა, ვისთვისაც მას “სწირავენ”. ეტყობა, ძველად ხევსურეთში სისხლის აღება სრულფასოვანი რომ ყოფილიყო, სისხლის ამღებს მისი ნათესავის მკვლეელი თავისი მიცვალებულისადმი უნდა “შეეწირა”, რასაც სავსებით უნდა დაეკმაყოფილებინა ამ უკანასკნელის სული. შედარების თვალსაზრისით ძალზედ საინტერესოა დიგორებში დაფიქსირებული ჩვეულება, რომლის მიხედვითაც, თუ მკვლელს მოკლულის ნათესავი მხოლოდ ყურს მოაჭრის, ესეც დამთავრებულ შურისძიებად ითვლება და ყურს ზემოთ მარხავენ მოკლულის საფლავში. [9]. იგივეს ვხვდებით ყაზარდოელებსა და ჩერქეზებშიც [3; 34].

როგორც ჩანს, ამ ხალხის რწმენით, მკვლელისთვის ყურის მოჭრა, მისი მოკვლის გარეშეც კი აკმაყოფილებს მიცვალებულს, რადგანაც ასეთ შემთხვევაში მკვლეელი მიცვალებულის “ყურმოჭრილი” მონა იქნება საიქიოში – მიცვალებულის სურვილი კი სწორედ ეს არის.

სისხლის აღების მიმართ არავითარი ხანდაზმულობის ვადა არ მოქმედებს. მესისხლეობა თაობიდან თაობას გადაეცემა. შურისძიება ან მესისხლეობაA შერიგება შესაძლოა შვილიშვილთა და შვილთაშვილთა თაობაში მოხდეს.

სისხლის აღების სუბიექტთა თუ ობიექტთა წრე ცხადია გვაროვნულ პრინციპზეა დაფუძნებული. თავდაპირველად მთელი გვარის ვალდებულებაა მოკლული მოგვარის გამო სისხლის აღება. სისხლის აღების ობიექტიც შეიძლება მკვლეელი ან მისი საგვარეულოს ნებისმიერი წარმომადგენელი ყოფილიყო (ცხადია მხედველობაშია სრულწლოვანი მამაკაცები). შემდეგ იკვეთება როგორც სისხლის აღების სუბიექტთა, ისე ობიექტთა წრის თანდათანობით შემცირება. დროთა განმავლობაში გვარი განსაზღვრულ სტრუქტურულ ერთეულებად იყოფა (სამხუბი სვანეთში, მამიშვილობა

ხევსურეთში). სწორედ ეს ნათესაური ერთეულები წარმოადგენენ სუბიექტებს სისხლ-მესისხლეობის გამო წარმოშობილ ურთიერთობაში. ე.ი. უკვე არა მთელი გვარი, არამედ გვარის შემადგენელი ახლო ნათესაური ერთეული ვალდებულია იძიოს შური. იგივე ითქმის სისხლის აღების ობიექტთა წრეზეც. ეს წრე შემდგომშიც შევიწროების ტენდენციას იჩენს და უშუალოდ მკვლელით, მისი ოჯახის წევრებით ან ახლო ბიძაშვილებით შემოიფარგლება. მკვლელის ნათესავს, რომელიც შესაძლოა სისხლის აღების ობიექტი გამხდარიყო, შეემლო ნათესაობა გაეყარა მკვლელთან, სათანადო რიტუალის შესრულებით. ამის შემდეგ დაზარალებულები მას ვეღარ შეეხებოდნენ, თუმცა ეს სირცხვილად ითვლებოდა. ხალხის თვალში ასეთი პიროვნება ნათესავის გასაჭირში მიმტოვებლად ჩაითვლებოდა. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ საპასუხო მკვლელობა არ იწვევს სისხლ-მესისხლეობის შეწყვეტას, იგი ახალი შურისძიების საფუძველია. ერთი მკვლელობის საფუძველზე წარმოშობილ სისხლ-მესისხლეობას შესაძლოა ორივე მხრიდან რამდენიმე მსხვერპლი გამოეწვია. ამ თვალსაზრისით არავითარი ზღვარი არ არსებობდა. სისხლ-მესისხლეობას თან სდევდა სახლ-კარის გადაწვა, მკვლელის და მის ნათესავთა აყრა და სხვაგან გადასახლება და სხვა. ყოველივე ეს მოსისხლე გვარების ურთიერთგანადგურების საფრთხეს ქმნიდა. თვითგადარჩენის ინსტიქტი, იმის შეგნება, რომ შეუზღუდავი სისხლ-მესისხლეობა აბსოლუტურად უდანაშაულო ადამიანებს უქმნის უზარმაზარ პრობლემებს, უბიძგებს საზოგადოებას დააწესოს კომპოზიციათა სისტემა – გამოსასყიდი სხვადასხვა დანაშაულისათვის, მათ შორის მკვლელობისათვის. ეს იყო კაცობრიობის უდიდესი მიღწევა. კომპოზიციათა სისტემის დაწესება მოსისხლეთა შერიგების გარანტიაა. ამით ხდება ზღვარის დადება სისხლ-მესისხლეობისათვის, რადგანაც უკვე შესაძლებელია მტრების მორიგება, ხოლო დაზარალებული მხარე გარკვეულ კომპენსაციას იღებს დაკარგული ნათესავისათვის.

საზოგადოებრივი განვითარების გარკვეულ ეტაპზე კომპოზიციათა სისტემა საქართველოშიც მკვიდრდება. იგი ჯერ კიდევ ჩვეულებითი სამართლის ბატონობის პერიოდში ჩნდება. თავდაპირველად ყველა ადამიანის სიცოცხლე თანაბრად ფასდება, შემდეგ კი საზოგადოების სოციალური დიფერენციაციის ფონზე სხვადასხვა წოდების თუ სახელის წარმომადგენლისათვის განსხვავებული კომპოზიცია დგინდება. ეს კარგად ჩანს გიორგი ბრწყინვალის, ბექა-აღბუღას და ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნებში. რაც შეეხება საქართველოს მთიანეთს (მაგ., ფშავი, ხევსურეთი და სხვა), აქ საზოგადოების სოციალური დიფერენციაცია არ მისულა იმ დონემდე, რომ სახელმწიფო ხელისუფლება ჩამოყალიბებულიყო და ბოლომდე შემორჩა (XIX-XX საუკუნემდე) თანაბარი კომპოზიცია ნებისმიერი მამაკაცის მკვლელობისათვის. კომპოზიციის გადახდას მესისხლეთა შერიგება შეიძლება მოჰყოლოდა, როგორც პირველივე მკვლელობის შემდეგ, ასევე ორივე მხრიდან მომხდარი მკვლელობების შემდეგაც. იმ რეგიონებში, სადაც ჩვეულებითმა სამართალმა დიდხანს შეინარჩუნა პოზიციები (სვანეთი, ხევსურეთი), კომპოზიციათა სისტემა მხოლოდ სისხლის აღების ინსტიტუტის პარალელურად არსებობდა.

საქართველოს მთის რეგიონებში მაინც სირცხვილად ითვლებოდა, როდესაც მოკლულის ნათესაობა სისხლს არ აიღებდა და ისე შეურიგდებოდა მკვლელის მხარეს, ცხადია კომპოზიციის მიღების პირობით (ე.ი. სირცხვილია მკვლელისაგან გამოსასყიდის მიღება, “სისხლის” გაყიდვა). როგორც ჩანს, ძველი ტრადიცია ძალზედ მყარადაა ჩაბუდებული ადამიანთა ცნობიერებაში. მიუხედავად ამისა, ასეთი შემთხვევები იშვიათი არ იყო, რაც კომპოზიციის სისტემათა შემოღების დადებით მნიშვნელობას წარმოაჩენს. ამ დროს, შერიგების მომენტში მკვლელის მხარე პირობას

დებდა, რომ არ წამოაძახებდა დაზარალებულებს იმას, რომ მას მკვლელობა შერჩა. ასეთი წამოაძახება, შერიგების მიუხედავად, შეურისძიების განახლების საფუძველი იყო.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. VII, თბ., 1984.
2. მ. ბალიაური, ნ. მაკალათია, მიცვალებულის კულტი არხოტის თემში, "მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის", III. 1940.
3. М. Ковалевский, Закон и обычай на Кавказе, т.1, М., 1888.
4. М. Ковалевский, Современный обычай и древний закон, т.1, М., 1886.
5. ეგ. გაბლიანი, ძველი და ახალი სვანეთი, ტფ., 1925.
6. გ. დავითაშვილი, "მიცვალებულისადმი შეწირვა", როგორც სასამართლო მტკიცებულების ელემენტი ქართულ ჩვეულებით სამართალში, ჟურნალი., "სამართალი", 1999, 15.
7. გ. დავითაშვილი, ვაჟა-ფშაველა და ქართული ჩვეულებითი სამართალი, კრებული "ქართული ჩვეულებითი სამართალი", 2, თბილისი, 1990.
8. ბ. გაბუური, ხევსურული მასალები, "ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწადი", I-II, 1923-1924.
9. Н. Берзенов, Дигория, «Закавказский вестник, 1852, №39.
10. ვ. ნოზაძე, "ვეფხისტყაოსნის" საზოგადოებათმეტყველება, სანტიაგო დე ჩილე, 1958.

მიღებულია: 20.01.2004